30/05/2023

Η αρετολογία στο έργο του Κόντογλου

/ Παιδεία και Πολιτισμός

Η τέχνη στην κοντόγλεια θεωρία αποτελεί ένα ύψιστο γεγονός, καθώς λειτουργεί ως δεσμός ανάμεσα στον άνθρωπο και την αλήθεια. Σκοπός της γίνεται η διαφυγή από τη φθορά, η ανάταση προς το μεταφυσικό στοιχείο και η εσωτερική μεταβολή του ανθρώπου. Η τέχνη επιδιώκει να τον αλλάξει, να έρθει ως μεσολαβητής, μαλακώνοντας και διαπλάθοντας την ψυχή του. Υπό αυτή την έννοια, μπορούμε να μιλήσουμε για μια αρετολογική προσέγγιση.

- Γράφει η Άννα Κάμπα, Πτυχιούχος Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ., υποψήφια διδάκτωρ

Ο **Φώτης Κόντογλου** μιλάει για τις αρετές, στολίζει με αυτές τους ήρωές του, τη λογοτεχνία και τη ζωγραφική του. Η επιμονή του, όμως, στις ηθικές αξίες φαίνεται και στο δοκιμιακό του έργο. Θλίβεται να βλέπει πως οι αρετές υποτιμούνται στη σύγχρονη κοινωνία, αγανακτεί και επιμένει στην ανάδειξη ενός πνευματικού τρόπου ζωής. Στον επίλογο του έργου Βασάντα γράφει: «Μία – μία σβήνουνε απ' τη γλώσσα μας λέξεις μεγάλες, όπως η τιμή, η αξιοπρέπεια, η αγνότη, η αρετή, η φιλία», και λίγο αργότερα: «Κοιτάξτε γύρω μας: Η φιλία έχει λείψει, ο έρωτας κατάντησε η εγωιστική αιμομιξία του κοπαδιού• […] Η ανθρώπινη φύση πατσαβουριάστηκε».[1] Ακόμη στο έργο του Ο μυστικός κήπος αφιερώνει όλο το πρώτο κεφάλαιο στην αρετή της θεοσέβειας.[2] Συχνά αναφέρεται στην ταπεινοφροσύνη, την ελπίδα, την ανδρεία, την απλότητα και την αγάπη.[3]

Ξεκινώντας από την απλότητα, αυτή χαρακτηρίζει τόσο τις ηθικές όσο και τις αισθητικές του αντιλήψεις. Ο Κόντογλου θαυμάζει την απλότητα στους ανθρώπους, την επαινεί και την αναζητά διαρκώς. Αγαπά την ηρεμία του φυσικού τοπίου ενώ αποστρέφεται την πολυπλοκότητα των σύγχρονων κοινωνιών.[4] Αντιπαθεί ακόμη τις περίπλοκες φιλοσοφίες, τους στοχασμούς και τις διανοητικές περιπλανήσεις της επιστήμης. Επιλέγει και προτείνει έναν πιο μοναχικό τρόπο ζωής, φιλήσυχο και ειρηνικό, που στην περίπτωσή του, βέβαια, αγγίζει τα όρια της απομόνωσης.[5] Η απλότητα είναι, κατά τον ίδιο, ένα έμφυτο χαρακτηριστικό το οποίο, όμως, μπορεί να καλλιεργηθεί. Ο άνθρωπος, δημιουργήθηκε πρωταρχικά από τον Θεό ως «απλό» ον. Ωστόσο, μπορεί να κερδίζει διαρκώς την απλότητα μέσα από τις επιλογές και τον τρόπο ζωής του.

Όσον αφορά τη λογοτεχνία, προωθεί το πρότυπο της απλότητας τόσο μέσα από τις θεματικές επιλογές και τους χαρακτήρες των έργων του, όσο και μέσα από το ύφος του. Ισχυρίζεται πως δεν μεταχειρίζεται περίπλοκες τεχνικές αφήγησης, ούτε χρησιμοποιεί κάποια εξεζητημένη γλώσσα. Μάλιστα, δηλώνει ο ίδιος την πρόθεσή του να γράψει κάτι απλό και ευκολονόητο. Λέει: «Κ' η δική μου τέχνη είναι απλή και την κάνω για τους απλούς».[6] Η απλότητα της ψυχής προσδίδει στην τέχνη πνευματικότητα. Αποτελεί, έτσι, αρετή για το ανθρώπινο πρόσωπο αλλά και αισθητικό κριτήριο για το έργο τέχνης.

Στη ζωγραφική του επιλέγει και πάλι τη βυζαντινή τεχνοτροπία ως υπόδειγμα απλότητας μορφής και πληρότητας περιεχομένου. Τα γήινα χρώματα, η δομή των γραμμών και οι φόρμες απομακρύνονται από την περιπλοκότητα της ρεαλιστικής φωτογραφικής απεικόνισης. Στόχος είναι και πάλι η απλή απόδοση των προσώπων, ώστε μέσα από την ηρεμία των μορφών να αναδεικνύεται η πνευματικότητά τους. Οποιοδήποτε στοιχείο δεν είναι ουσιαστικό για την απόδοση της υπερβατικής

πραγματικότητας παραλείπεται. Η λιτότητα επιδιώκει να αντικατοπτρίσει την ειρήνη των προσώπων.[7]

Σε άλλα σημεία του έργου του ο Φώτης Κόντογλου μιλάει για τη γενναιότητα. Πιστεύει στη γενναιότητα του πνεύματος, που μπορεί να καλλιεργηθεί και να ανθίσει μέσα σε έναν υπομονετικό και ταπεινό άνθρωπο. Μάλιστα, η γενναιότητα της ψυχής αποτελεί αναγκαίο προσόν για να μπορέσει κανείς να αναγνωρίσει και να εκτιμήσει την τέχνη, την αληθινή τέχνη που στοχεύει στην «αληθινή αλήθεια». Μόνο μια γενναία ψυχή μπορεί να νιώσει την ομορφιά της απλότητας. Για αυτό και ο ίδιος γράφει πως «η γενναία και δυνατή καρδιά […] δεν μπορεί παρά ν' αγγιχτεί απ' αυτό που 'ναι παλιό και ξεχασμένο και ανάξιο τιμής».[8]

Επιπλέον, δίνει έμφαση στην ταπεινοφροσύνη. Μιλάει για τους αγίους, για όσα υπέμειναν στη ζωή τους και για την προσήλωση που έδειξαν στις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις. Φροντίζει, όμως, να παρουσιαστεί και ο ίδιος ταπεινός. Είκοσι χρόνια μετά τη συγγραφή του Πέδρο Καζάς γράφει έναν επίλογο στον οποίο εκφράζει τις ανησυχίες του σχετικά με το έργο. Εντοπίζει ορισμένα «σφάλματα» και «φανταχτερά» στοιχεία που δεν του αρέσουν. Καταλήγει εν τέλει να πει: «κανένα καλό δε βγήκε από μένα για τους άλλους»[9]. Η ταπεινοφροσύνη αποτελεί κριτήριο για το ποιόν του καλλιτέχνη αλλά και για τα έργα του. Ο καλλιτέχνης θα πρέπει να είναι πρόσωπο αγνό και ασκητικό, άνθρωπος πνευματικός που παραδίδει το ταλέντο του στη θεϊκή βούληση. Κατά τον Κόντογλου, μόνο μέσα από την ταπεινοφροσύνη μπορούν να προκύψουν έργα αυθεντικά.[10]

Συνοψίζοντας: μέσα από την τέχνη ο Φώτης Κόντογλου προβάλλει ένα σύστημα αρετών το οποίο προτείνει στους αποδέκτες των έργων του. Δίνει αξία στις αρετές των απλών, καθημερινών ανθρώπων και τις αναδεικνύει σε ύψιστες ιδιότητες για το ανθρώπινο πνεύμα. Η τέχνη εμφανίζεται ως υπηρέτης αυτής της αρετολογίας, είναι αφιερωμένη στη διαμόρφωση ενός αρετολογικού μοντέλου ζωής και πρόσληψης της πραγματικότητας. Στόχος είναι πάντοτε η πνευματική ανύψωση του ανθρώπου προς την αιώνια ευτυχία, ενώ οι αρετές αποτελούν τις βάσεις στήριξης της ψυχής.

Διαβάστε ολόκληρη τη μελέτη εδώ

[1] Έργα Ε΄, σ. 230-231.

[2] Κόντογλου Φώτης, «Λόγος άτεχνος για τη Θεοσέβεια», στο: Έργα Ι΄ – Ο Μυστικός Κήπος, Αθήνα: Αστήρ, 1975, σ. 7-15.

[3] Πολύ κατατοπιστικό σχετικά με τις αρετές στο έργο του Φώτη Κόντογλου είναι το κεφάλαιο «Η αρετολογία του Φωτίου Κόντογλου» του Κωνσταντίνου Καβαρνού,

στον τόμο Μνήμη Κόντογλου – Δέκα χρόνια από την κοίμησή του: Κείμενα για το πρόσωπο και το έργο του με εικόνες και σχέδια του ίδιου, Αθήνα: Αστήρ, 1975, σ. 73-80.

[4] Έργα Α΄, σ. 95.

[5] Έργα Ε΄, σ. 235.

[6] Κόντογλου Φώτης, Φημισμένοι άντρες και λησμονημένοι, Αθήνα: Αετός, 1942, σ. 91.

[7] Κόρδης Γιώργος, Εικόνα, εικόνισμα, εικονουργία, Αθήνα: Αρμός, 1998, σ. 62-63.

[8] Έργα Ε΄, σ. 224.

[9] Έργα Ε΄, σ. 77.

[10] «Αν είσαι αληθινός τεχνίτης θε να ’σαι τίμιος όσο κανένας άνθρωπος, κι αξιοπρεπής δίχως να ‘σαι ακατάδεχτος, κι απάνου σου θα τσακίζουνται οι σαγίτες της κολακείας…»: Έργα Ε΄, σ. 79.

Πηγή: pemptousia.gr

Κεντρική φωτογραφία: Κωνσταντίνος Παλαιολόγος – Τοιχογραφία στο δημαρχείο Αθηνών